AUT, XLV, 2007, p. 99-106

CONTRIBUŢIE LA DELIMITAREA ARIEI SUDICE A LUI *STRIIN* ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

de

Adina CHIRILĂ

Etimologia cuvântului *străin* reprezintă în continuare în istoria limbii române o problemă cu mai multe soluţii. În articolul *În legătură cu etimologia lui* ***străin***, din SCL, XXVI, 1975, nr. 2, p. 175-182, Ion Gheţie a analizat critic răspunsurile propuse şi argumentate de-a lungul timpului pentru etimonul lui *străin* şi a ajuns la concluzia că „forma cu *e* (*strein*) pare a fi cea mai veche în domeniul dacoromânesc şi se plasează, în consecinţă, cel mai aproape de etimonul latin”[1]: < lat. **exterrenus* sau *exterrinus*. Ne-am însuşit acest punct de vedere, în demersul nostru de urmărire a dinamicii uzului lingvistic în cazul acestui cuvânt, în Ţara Românească, pe baza ocurenţelor sale din textele originale şi din copiile executate după cărţile mitropolitului Antim Ivireanul, în secolul al XVIII-lea.

În textele care oglindesc limba română folosită de Antim Ivireanul şi opţiunea sa lingvistică în procesul realizării lor, care ni s-au transmis direct de sub mâna cărturarului muntean, fără intervenţia altcuiva în text[2], cuvântul *străin* şi derivatele lui apar mai ales cu fonetismul etimologic [**e**] aton: *strein*: AMA/O, 335, 341, 345; ÎPTP/O, 360 (de două ori); ÎB/O, 376, 377; *streină*: AMA/O, 326; *streine*: CVNT/O, 303; AMA/O, 326 (de două ori); *streini*: CVNT/O, 244, 278, 309, 310; AMA/O, 326, 327, 332 (de două ori), 335, 343, 345; C, 2^{r}, 24^{r}; ÎB/O, 376, 378; Ded. 1715/O, 410, 411; *streinii*: AMA/O, 338; *înstreinatŭ*: C, 22^{v}; *să* (*o*) *înstrăinéze*: AMA/O, 336.

---

[1] În *art. cit.*, p. 172; vezi şi Densusianu, ILR, II, p. 72.

[2] Pentru textele pe care nu le-am consultat în original, am considerat că editorul Gabriel Ştrempel a realizat lecţiunea corectă, în ediţia Antim Ivireanul, *Opere*, Bucureşti, Minerva, 1972.

BDD-A6395 © 2007 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)

Aceeaşi situaţie se constată şi în cea mai veche versiune păstrată a didahiilor mitropolitului, exemplarul din 1722-1725 copiat de Efrem grămăticul după, probabil, autograful lui Antim Ivireanul, în Biserica Tuturor Sfinţilor (Mănăstirea Antim) din Bucureşti[3]: *strein*: D/O, 33, 103, 124 (de două ori), 147, 153, 231 (de două ori); *streină*: D/O, 171; *streine*: D/O, 124, 135, 168, 206; *streini*: D/O, 60, 73, 109, 136, 151, 203, 231; *streinilor*: D/O, 13, 38; *streinul*: D/O, 148; *streinului*: D/O, 13; *streinătatea*: D/O, 6; *înstreinare*: D/O, 218; *înstreinat*: D/O, 144; *înstreinaţi*: D/O, 13.

În epoca lui Antim Ivireanul, păstrarea lui [**e**] în *strein* reprezintă, încă, o normă literară. Ocurenţele acestei forme în textele amintite dovedesc cu prisosinţă că atât Antim Ivireanul, cât şi primul copist al didahiilor respectă norma tradiţională. De altfel, fonetismul etimologic îşi păstrează acest statut (consemnat ca atare în primele gramatici româneşti – a lui Eustatievici Braşoveanul, la 1757, şi a lui Macarie, cca. 1772, aici alături de *străin*[4]) până la începutul epocii moderne. Abia spre sfârşitul secolului al XIX-lea, concurenţa formei cu [**ă**] îl face să cadă în desuetudine. Ortografia din 1904 îl prezintă ca a doua opţiune în norma oscilantă *străin – strein*[5]. Îndreptarul din 1932 recomandă doar varianta *străin*, dar autorii precizează că „alături de *străin* se întrebuinţează şi forma *strein*”[6].

Fiind oglindirea în uzul cult a unei forme moştenite din limba latină, varianta literară *strein* coincidea în epoca veche cu forma utilizată în limba necultivată. Desigur, în secolul al XVIII-lea nu mai poate fi vorba de uzul general al formei *strein* în limba populară, întrucât în unele zone dialectale cuvântul suferise transformări, astfel încât aria lui *strein* se fragmentase şi se micşorase.

Vocala etimologică [**e**] din *strein* a cunoscut în istoria limbii române două evoluţii. Cea mai timpurie este [**e**] > [**i**], prin asimilare vocalică regresivă, atestată în secolul al XVI-lea în textele rotacizante, la Coresi şi în *Palia de la Orăştie* şi în documente munteneşti de după 1600. Cealaltă, [**e**] > [**ă**], se explică fie prin analogia termenilor formaţi cu *stră-*[7], fie prin velarizarea lui [**e**] după consoana [**r**][8], este specifică

[3] Vezi Gabriel Ştrempel, *Introducere* la O, p. XLV-XLVI; vezi şi nota 105, p. 448-449.
[4] Vezi Mariana Costinescu, *Normă şi dialect în primele gramatici româneşti*, în SLLF, II, p. 14 şi 21.
[5] *Regule ortografice 1904*, p. 28.
[6] Puşcariu – Naum, *Îndreptar*, p. 15 şi 175.
[7] Densusianu, ILR, II, p. 72.
[8] Ion Gheţie, *art. cit.*, p. 179.

BDD-A6395 © 2007 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)

nordului dacoromânesc şi, după atestările în textele literare şi în documente, este posterioară anului 1600[9].

Aşadar, la nivelul limbii necultivate, în epoca lui Antim Ivireanul în dacoromână se utilizau, diferenţiate pe regiuni, trei variante ale cuvântului în discuţie: *strein*, *striin* şi *străin*. Dintre acestea, numai două erau active în graiurile din Ţara Românească: *strein* şi *striin*, caracterizând rostirea din două zone delimitate, până acum, destul de vag: *strein* era specific estului, iar *striin* ariei vestice a Ţării Româneşti.

Hărţile lingvistice actuale (vezi ALR SN V, h. 1355) evidenţiază faptul că pe teritoriul care ne interesează forma *strein* se întrebuinţează astăzi în nordul şi estul Munteniei, iar *striin* în vestul Munteniei; Oltenia cunoaşte varianta *strin*, mai nouă, obţinută prin contragerea celor doi [**i**] din *striin*. În mod cert, această configuraţie dialectală nu reflectă şi starea de acum trei sute de ani. Au intervenit modificări, a existat o evoluţie.

Comentând existenţa lui *striin* într-un document scris în regiunea Bucureştiului (unde astăzi vorbirea populară înregistrează forma *strein*), de la începutul secolului al XVIII-lea, I. Gheţie şi Al. Mareş afirmă că este posibil ca aria lui *striin* să fi fost în acea perioadă mai largă decât în zilele noastre, extinzându-se spre est[10]. Deşi argumentul este precar (întrucât documentul putea fi scris de un vorbitor al graiurilor din vestul Munteniei sau din Oltenia[11]), el trebuie luat în considerare, mai ales că este sprijinit şi de alte constatări, după cum va fi arătat în cele ce urmează.

În textele propriu-zis ale lui Antim Ivireanul am consemnat ambele forme de inovaţie populară specifice epocii, însă rar: *striin*: ÎPTP/O, 360; *striini*: CVNT/O, 276; şi *străin*: ÎPTP/O, 359; ÎB/O, 380; *străină*: ÎPTP/O, 359. Abaterile de la norma literară sunt rare şi la Efrem grămăticul, în copia din 1722-1725 a didahiilor lui Antim: *striin*: D/O, 124; *striini*: D/O, 6. Ocurenţele formelor cu [**ii**] din aceste texte nu permit formularea unei concluzii privind extinderea ariei lui *striin* faţă de cea a lui *strein*, în vorbirea necultivată din secolul al XVIII-lea, în Ţara Românească. Pe de o parte, sunt prea puţine; pe de altă parte, Antim Ivireanul ar fi putut prelua varianta *striin* din graiul oltenesc din preajma Râmnicului şi să o folosească şi mai târziu, accidental, când a activat la Târgovişte şi la Bucureşti, fără ca ea să fie obişnuită şi în limba vorbită în aceste regiuni, din aria estică a Ţării Româneşti.

Nu acelaşi lucru putem spune despre versiunile copiate ale didahiilor mitropolitului muntean, de după 1725. Ne referim la ms. 549

[9] Idem, *ibidem*, p. 176-177 şi 179.
[10] Gheţie – Mareş, *Graiurile*, p. 86, 87; Ion Gheţie, *art. cit.*, p. 179.
[11] Ion Gheţie, *art. cit.*, p. 179; Gheţie – Mareş, *Graiurile*, p. 87.

BDD-A6395 © 2007 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)

al predicilor, realizat între anii 1730-1740 de către un copist necunoscut[12]. După cum demonstrează Gabriel Ştrempel, exemplarul a fost lucrat, destul de neglijent, după manuscrisul grămăticului Efrem[13]. Pe lângă greşelile de transcriere (omiterea unor litere, repetarea vreunei silabe etc.), autorul ms. 549 a realizat unele modificări ce vizează aspectul lingvistic al textului. Ne interesează aici, în mod special, opțiunea copistului pentru formele *strein* şi *striin*. În textul lui Efrem, din cele 30 de ocurențe ale cuvântului, 28 respectă norma literară a vremii (*înstreinare*: D/O, 218; *înstreinat*: D/O, 144; *înstreinați*: D/O, 13; *strein*: D/O, 33, 103, 124 – de două ori, 147, 153, 231 – de două ori; *streină*: D/O, 171; *streinătatea*: D/O, 6; *streine*: D/O, 124, 135, 136, 168, 206; *streini*: D/O, 60, 73, 109, 151, 203, 231; *streinilor*: D/O, 13, 38; *streinul*: D/O, 148; *streinului*: D/O, 13;), iar 2 prezintă forma necultivată. Autorul ms. 549 notează de 14 ori forme cu fonetismul [**ei**] (D/O, ms. 549, 13 – de două ori, 38, 124 – de două ori, 144, 147, 148, 151, 153, 168, 171, 231) şi de 16 ori cu [**ii**] (D/O, ms. 549, 6 – de două ori, 13, 33, 60, 73, 103, 109, 124 – de două ori, 135, 136, 203, 206, 218, 231), modificând textul de 14 ori în favoarea lui *striin*. În mod cert, copistul anonim al didahiilor era familiarizat cu această formă, iar utilizarea ei în scris este reflexul unei obişnuințe în rostire, o alegere spontană în detrimentul variantei literare pe care o găsea în textul de copiat. Acest personaj misterios este dintr-o zonă sudică în care [**e**] > [**i**] în *striin* şi în derivatele sale. Este posibil chiar să fi realizat manuscrisul într-o asemenea zonă. Credem că nu este vorba de Oltenia sau de vestul Munteniei. Afirmăm acest lucru deoarece nu găsim în versiunea didahiilor executată de copistul anonim fapte de limbă care să se găsească numai în Oltenia şi în vestul Munteniei şi pe care acesta să le fi notat în locul formelor specifice variantei literare munteneşti din manuscrisul lui Efrem. Or, dacă *originea oltenească sau vest-muntenească* l-ar fi determinat să înlocuiască de atâtea ori pe *strein* cu *striin*, fără prea mare grijă pentru exprimarea literară, atunci ne-am fi aşteptat să găsim constant în scrisul său şi alte forme obişnuite în documentele din vestul Munteniei sau din Oltenia acelei vremi. Situația este însă alta.

De pildă, în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, vocala [**a**] etimologică protonică din cuvinte precum *cazanie* şi (*în*) *zadar* înregistrează trecerea la [**ă**], mai ales în documentele şi cărțile din Moldova şi Transilvania, dar şi din Oltenia[14]. Autorul necunoscut al

[12] Vezi prezentarea pe larg la Gabriel Ştrempel, *Introducere* la Antim Ivireanul, *Predici*, Bucureşti, EA, 1962, p. 42-47.
[13] Idem, *ibidem*, p. 46-47.
[14] Gheție, BD, p. 96; ILRL, 1997, p. 293; Ivănescu, ILR, 2000, p. 611.

BDD-A6395 © 2007 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)

ms. 549 nu foloseşte niciodată această formă, ci o păstrează pe cea găsită în textul pe care îl avea de copiat.

De asemenea, nu apare fenomenul trecerii lui [**ă**] proton la [**a**] în cuvinte ca *arăta*, *bărbat*, *împărat*, *vrăjmaş* etc., deşi acesta era cunoscut graiurilor oltenești[15].

La fel se petrec lucrurile şi în cazul unor cuvinte ca *adevăr*, *aşijderea*, *fecior*, *foamete*, *prieten*, *ucenic*, *veni*, în care, în epoca veche, [**e**] medial aton trece la [**i**] mai ales în nordul dacoromânesc, dar şi în graiurile din Oltenia şi vestul Munteniei[16]. Fenomenul nu este înregistrat în copia necunoscutului scrib decât foarte rar: în situațiile în care el apare şi în versiunea grămăticului Efrem: *ucinicii*: D/O, 5; *ucinicilor*: D/O, 5 şi în *să se prifacă*: D/O, ms. 549 B, 51 (aici ca transcriere a lui *să se prefacă* din manuscrisul de la 1722-1725).

În cazul lui *drept* şi al derivatelor sale, exemplarul din 1722-1725 al didahiilor prezintă, cu numai trei excepții (D/O, 112, 215, 221), forme cu [**e**] (sau [**i**]) sincopat, potrivit unei tradiții de rostire veche deja de un secol în Țara Românească, mai accentuată în estul Munteniei şi mai slabă în vestul regiunii şi în Oltenia unde, după 1700, păstrarea lui [**i**] în *direpț* încă apare în unele documente[17]. Copistul anonim al ms. 549 nu corectează niciodată textul în direcția normei arhaice, ci păstrează forma sincopată. Dintre cele trei ocurențe cu [**i**], numai două apar şi în ms. 549, autorul lui notând forma *dreptul* în D/O, ms. 549 B, 215.

După 1600, în Oltenia şi în vestul Munteniei (ca şi în unele regiuni nordice), sunt cunoscute forme precum *durmi* şi *uspăț*[18], care nu apar însă deloc în ms. 549.

Durificarea consoanelor dentale fricative [**s**], [**z**] şi a africatei [**ț**] a reprezentat, începând cu secolul al XV-lea, un fenomen în continuă expansiune în graiurile dacaromâne de tip nordic, precum şi în Oltenia şi în vestul Munteniei (în aceste regiuni sudice, mai ales după 1700)[19]. Didahiile lui Antim nu consemnează acest fenomen, nici în versiunea grămăticului Efrem, nici în copia realizată după aceasta. Cu totul sporadic, apar în exemplarul din 1722-1725 forme precum *câțva* (D/O, 62), dar acestea sunt corectate după norma muntenească propriu-zis: *câțiva*, D/O, ms. 549, 62.

Exemplele ar putea continua scoțând în evidență, mereu, discrepanța dintre frecvența mare a lui *striin* ca abatere față de textul lui Efrem şi frecvența redusă a abaterii în cazul celorlalte fenomene. Autorul

[15] Gheție, BD, p. 97.
[16] Idem, *ibidem*, p. 106; idem, *Dialectologia istorică*, p. 76.
[17] Gheție, *Dialectologia istorică*, p. 77-78.
[18] Idem, *ibidem*, p. 80.
[19] Idem, *ibidem*, p. 97.

BDD-A6395 © 2007 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)

anonim al copiei din 1730-1740 a didahiilor nu se raporta în acelaşi fel la *strein – striin* şi la celelalte forme prezentate aici.

În concluzie, forma *striin*, cunoscută în graiurile din Oltenia şi din vestul Munteniei, trebuia să depăşească aceste teritoriu, înspre est, acolo unde nu acționau fenomene ca cele expuse mai sus. Pe baza ocurențelor din ms. 549 al didahiilor lui Antim Ivireanul şi a rarității formelor specifice Olteniei sau regiunii munteneşti învecinate, de vest, putem afirma că aria lui *striin* îngloba, cel puțin în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, şi o regiune mai estică, incluzând, poate, şi Bucureştiul.

IZVOARE

AMA = *Învățături pentru aşezământul cinstitei mănăstiri a Tuturor Sfinților, adecă Capete 32 întru carele să coprind toată chiverniseala mănăstirii şi rânduiala milelor ce s-au hotărât să se facă pre an la săraci şi la lipsiți, de venitul casei. Acum într-acestaş chip aşăzat în zilele prealuminatului şi învățatului domn Io Constandin B<râncoveanu> Basarab Voevod, de noi smeritul mitropolit al Ungrovlahiei Anthim Ivireanul ctitorul. La leat 7221, aprilie 24, în care an s-au început zidirea beséricii*, în O, p. 325-346.

CVNT = *Chipurile Vechiului şi Noului Testament, adecă obrazele oamenilor celor vestiți ce să află în „Sfânta Scriptură", în „Biblie" şi în „Evanghelie" şi adunare pre scurt istoriilor celor ce s-au făcut pe vremea lor, adeverind a fieştecăruia viața şi faptele atâta a celora ce au viețuit cu viață bună, cât şi a celora ce au viețuit cu viață necuvioasă, începând de la Adam şi pogorând până la Hristos, acum întâi într-acest chip alcătuită şi aşăzată, prin multă nevoință şi osteneala preasfințitului mitropolit al Ungrovlahiei chir Anthim Ivireanul şi închinată cu cucerie, spre semn de dragoste adevărată, prealuminatului şi înălțatului marelui domn şi oblăduitoriu a toată Țara Rumânească Ion Constandin Brâncoveanul Basarab Voevod. Dat în vestitul oraş al Târgoviştei, la anul de la zidirea lumii 7217, meseți iulâie*, 1, în O, p. 241-321.

D = *Didahii*, în O, p. 3-238.

Ded. 1715 = *Dedicația din „Ceaslovul" tradus de Antim şi tipărit la Târgovişte, în anul 1715*, în O, p. 409-411.

ÎB = Învățătura besericească la cele mai trebuincioase şi mai de folos pentru învățătura preoților, acum într-aceasta chip tipărită în sfânta Mitropolie în Târgovişte, la anul de la Hristos 1710. Să să dea în dar preoților, în O, p. 362-383.

ÎPTP = *Învățătură pre scurt pentru taina pocăinții, acum într-acesta chip tocmită şi tipărită în zilele prealuminatului domn Io Constantin B<râncoveanu>*

BDD-A6395 © 2007 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)

B<asarab> Voevod, cu chieltuiala cinstitului de bun neam a lui Şerban Cantacuzino bâv vel păharnic şi cu blagosloveniia preasfinţitului mitropolit chir Theodosie, de iubitoriul de Dumnezeu chir Anthim, episcopul Râmnicului, la anul de la Hristos 1705, în O, p. 349-361.

O = Antim Ivireanul, *Opere*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Minerva, 1972.

BIBLIOGRAFIE

ALR, SN V = *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă, vol. V, 1966.

Costinescu, Mariana, *Normă şi dialect în primele gramatici româneşti*, în SLLF, II, 1972, p. 9-24.

Densusianu, ILR = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, *Originile*, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, Ediţie îngrijită de prof. univ. J. Byck, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961.

Gheţie – Mareş, *Graiurile* = Ion Gheţie, Alexandru Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

Gheţie, BD = Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

Gheţie, *Dialectologia istorică* = Ion Gheţie, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Bucureşti, Editura Academiei, 1994.

Gheţie, Ion, *În legătură cu etimologia lui* ***străin***, în SCL, XXVI (1975), nr. 2, p. 175-182.

ILRL, 1997 = Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, coordonator: Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei, 1997.

Ivănescu, ILR, 2000 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 2000.

Puşcariu – Naum, *Îndreptar* = Sextil Puşcariu, Teodor A. Naum, *Îndreptar şi vocabular ortografic*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1932].

Regule ortografice 1904 = Regule ortografice stabilite de Academia Română în anul 1904, Sibiu, 1904.

SLLF = *Studii de limbă literară şi filologie*, vol. I-III, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, 1972, 1974.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice”, Editura Academiei Române, Bucureşti, I (1950) ş.u.

Ştrempel, Gabriel, *Introducere* la Antim Ivireanul, *Opere*, Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Minerva, 1972, p. V-LX.

Ştrempel, Gabriel, *Introducere* la Antim Ivireanul, *Predici*, Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Academiei, 1962, p. 5-67.

BDD-A6395 © 2007 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)

CONTRIBUTION TO THE DELIMITATION OF THE SOUTHERN AREA OF STRIIN IN THE XVIIITH CENTURY

(Abstract)

The historical dialectology speaks about three forms of the Romanian word *străin* (< lat. **exterrenus* or *exterrinus*) that were used in various dialectal areas, as elements of the unliterary Romanian language, between the XVIth and the XVIIIth centuries: *strein* (which was the literary form, as well), *striin* and *străin*. The first two covered the southern region (Țara Românească), while *străin* was characteristic (after 1600) for the northern areas. As common knowledge, *striin* is considered to be a form used in the western part of Țara Românească, and *strein* – in the east (including Bucharest). There is a piece of information though that could change this point of view, proving that the area of *striin* used to be more extended to the east, and it has been revealed by I. Gheție and Al. Mareş: the existence of *striin* in a document written somewhere near Bucharest, at the beginning of the XVIIIth century. We agree with this opinion, based on what we have discovered in the XVIIIth century copies of Antim Ivireanul's sermons, regarding the very issue of *strein – striin*.

Antim Ivireanul constantly used in his works (including the sermons – as seen in their oldest version, copied by Efrem between 1722 and 1725) the (literary) form *strein*. But the author of the next copy of the sermons (1730-1740) would change *strein* with *striin*. He was not very educated, and it is obvious that he was familiar with the form *striin*. There are reasons to believe that he was not from the western part of Țara Românească, but from the east, and he knew the form *striin* from his native dialect. Thus, it is highly possible that the southern area of *striin* included, at least during the first half of the XVIIIth century, Bucharest as well.

BDD-A6395 © 2007 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:44:05 UTC)